

הפכתם את הכיתה לאמבטיה של רגשות, מעניין אתכם רק מה שלומם של התלמידים. זה לא חינוך!

בית הספר אמור להיות במה של מחשבות – גם בימי מלחמה יורם הרפז

●●● מכל המוסדות החברתיים – הפוליטיקה, הכלכלה, הצבא, הדת, התקשורת – החינוך הוא המוסד החברתי החלש ביותר. המוסדות האחרים חשים בכך ומנסים להכתיב לו את מטרותיהם. הפוליטיקה מכתיבה לו "חינוך לאזרחות טובה" – אילוף לאזרחות ממושמת; הכלכלה מכתיבה לו "חינוך טכנולוגי" – הכשרה לשוק העבודה; הצבא מכתיב לו "חינוך לשירות משמעותי" – הכנה לחיילות נלהבת, "מורעלות"; הדת מכתיבה לו "התקרבות לאמונה", "התחזקות" – הדתה, שטי"פת מוח; והתקשורת מכתיבה לו "חשיפה למידע" – התמכרות למידע־בידור (infotainment), ובהשפעתה, אפילו המורים רוצים רייטינג בכי"ת. בלשונם של האסטרטגים, החינוך שוחה במים אדומים, שורצי כרישים – מוסדות חברתיים שמנסים לטרוף אותו. וכך, במקום לחנך, החינוך מאלף, מכשיר, מכין, שוטף, מבדר.

החינוך הוא טרף קל למוסדות חברתיים אחרים לא רק משום שהוא תלוי בלגיטימציה שהם מספקים לו, אלא גם משום שהוא ויתר על זהותו ושכח את מטרותו הייחודית. לכן הוא שש להיטרף, הוא מקווה שהמוסדות החברתיים האחרים ימלאו את הריקנות שלו במטרות שלהם.

בימי מלחמה, המוסדות החברתיים רעבים במיוחד, שכן הם רוצים לגייס את העם לתמיכה טוטאלית ונטולת ספקות במלחמה. לפיכך, המלחמה הנוכחית לא רק מאיימת לשטח את עוזה, היא גם מאיימת לשטח את מה שנשאר מהחינוך. רק מנהלים ומורים אמיצים המתעקשים לחנך, גם בימי מלחמה, מצילים את החינוך מפני נטייתו האובדנית.

מהי מטרות הייחודית, המובהקת, העיקרית, של החינוך, מטרה שהמוסדות החברתיים האחרים אינם יכולים ואינם רוצים להשיג, מטרה שהחינוך עצמו שכח? מטרת החינוך היא ללמד את התלמידים לחשוב, לחשוב היטב ולחשוב טוב.

לחשוב

מטרת החינוך היא לערב את התלמידים בחשיבה על ועם התכנים הנלמדים ולהתנסות בעצמם כאנשים חושבים, הומניסטיים. אבל על בית הספר תלוי שלט גדול, בלתי נראה אך מורגש היטב: "הכניסה לחשיבה אסורה!" מתו ליפמן, אבי התוכנית "פילוסופיה לילדים", כתב באחד מספריו: "אם השפה ניתנה לנו כדי להסתיר את מחשבותינו, בית הספר ניתן לנו כדי למנוע אותן." ומייקל ברבר, שעיצב את החינוך באנגליה בתקופת שלטונו של טוני בלייר, סיפר באחד מספריו שהיה עד לשיחה כזאת: מורה לתלמיד: "מה אתה עושה?" תלמיד: "חושב." מורה

רה: "או תפסיק לחשוב ותתחיל לעבוד!" מדוע בית הספר מונע מתלמידיו ואוסר עליהם לחשוב? משום שחשיבה עלולה להכשיל אותם, "להוריד ציון". כבר בכיתה ב' או ג' התלמידים מבינים: "כאן לא חושבים". הם מרגישים שחשיבה מעורבת, מעמיקה, אכפתית, עלולה להכשיל אותם, ומפתחים חשיבה בית־ספרית טיפוסית – מנוכרת, שטחית, אדישה. בלשונו של דייוויד פרקינס, חוקר חינוך אמריקאי, "תלמידים בבית הספר מנהלים כלכלת חשיבה חסונה ונשמרים מפני השקעת יתר בחשיבה".

לחשוב היטב

"כולם חושבים, אך לא כולם חושבים היטב", כתב ג'ון דיואי, גדול הוגי החינוך, והניח יסודות לחינוך לחשיבה – תנאי ראשוני, לדעתו, להכרה דמוקרטית בריאה. מטרת החינוך היא ללמד את התלמידים לחשוב היטב – באופן יעיל, ביקורתי ויצירתי. חשיבה יעילה היא חשיבה המבצעת פעולות כגון קבלת החלטה ופתרון בעיה ביעילות – באופן מהיר ומדויק. חשיבה ביקורתית היא חשיבה המטילה ספק באמונות מקובלות, מוכנות מאליון לכאורה. נקודת המוצא שלה, כתבתי באחד מספריי, היא "היכולת והנטייה לראות סוגיות קיומיות משתיות או יותר נקודות מבט שונות, בלי לאבד את זו שלך". חשיבה יצירתית היא חשיבה המפיקה רעיון או מוצר מקורי ומועיל.

חשיבה במיטבה דרושה בימי שלום; בימי מלחמה היא קריטית. חשיבה במיטבה נסבלת בקושי בימי שלום; בימי מלחמה היא נדרשת. בעוד שכור לם מתגייסים למלחמה, היא בוחנת את סיבותיה, מהלכה ומטרותיה ופוגעת במורל הלאומי.

וכאשר התותחים רועמים החינוך שותק. הוא שתק גם לפני שהתותחים רעמו. גם בימי שלום הוא לא חינוך את תלמידיו לחשוב ולחשוב היטב, הוא לא משוגע להתחיל עם זה עכשיו. מורים שייחבו נגד הגיונו של בית הספר ונגד הלך הרוח הציבורי, וילמדו את תלמידיהם לחשוב בקור רוח על היבטים שונים של המלחמה, יקימו עליהם הורים פטרויטים שיקראו לפיטוריהם. "כאשר אדם מתחיל לחשוב", כתב ניטשה, "הוא הופך לאדם בודד". במלחמה הוא הופך לאדם מפוטה, מחרם, פגיע.

לחשוב טוב

החשיבה היא אינסטרומנטלית במהותה – משרתת, לפי דרישה, מטרות טובות ומטרות רעות כאחת. חינוך לחשוב טוב מגייס את החשיבה לערכים החורגים ממנה. אבל לא כל הערכים הם ערכיים. גם חלמאס יש ערכים והוא

מוכן למות למענם. חשיבה טובה משרתת ערכים הומניסטיים ומפתחת את "האנושי שבאדם". חינוך הומניסטי בגרסת הנאורות הוא אבי החינוך לחשיבה, שכן הוא מבקש לפתח את האוטונומיה של האדם, את יכולתו לחשוב בכוחות עצמו ולעמוד בפיתוי של "לחשוב כמו כולם" כמו הקבוצה שאדם רוצה להתקבל אליה. ומאחר שכל אדם טמון פוטנציאל להיות אוטונומי, סבר קאנט, גדול הנאורים, כל אדם הוא תכלית לעצמה ולא אמצעי לשימושם של אחרים. כך הוא הגדיר את הנאורות: "נאורות היא היציאה של האדם מחוסר בגרות, שהוא עצמו אשם בה. חוסר בגרות הוא אי־יכולתו של האדם להשתמש בשכלו בלי הדרכת הוולט. אשמה בחוסר בגרות קיימת, אם סבתו אינה חוסר שכל, אלא חוסר החלטה ואומץ להשתמש בו ללא הדרכת הוולט. Sapere Aude! – העז להשתמש בשכלך! היא אפוא סיסמת הנאורות" – וגם סיסמת החינוך.

שבועיים לאחר פרוץ המלחמה כתב בועז יור"עאלי במוסף זה: "נדמה שהתפתחה משרה במרחב הציבורי בישראל. כרגע לא נראה שרבים ירצו לקבל אותה, לפחות לא באופן פומבי. מדובר במשרת ההומניסט. מכל השאר יש הרבה – לוחמים, אסטרטגים, פרשנים – אבל משבצת ההומניסט עומדת ריקה". חינוך לחשיבה טובה – עצמאית ומחויבת לערכים הומניסטיים – מחנך את התלמידים למשרה הזאת, משרה שאין לה ביקוש רב בימי שלום, ועוד פחות מכך בימי מלחמה.

חינוך־טיפול

עוד לפני המלחמה, ואף לפני מגפת הקורונה, החינוך נכבש על ידי הפסיכותרפיה והפך להמלחמה – והיא תהיה ארוכה – הכיבוש יתהדק. הפסיכותרפיה אינה מוסד חברתי, היא לא כריש, היא בת משפחה, היא שייכת למוסדות החברתי חינוך, אך היא משרתת את המוסדות החברתיים האחרים, משום שהיא מנטרלת את הפוטנציאל החתרני של החינוך. אורחים מטופלים אינם מסכנים את המדינה על כל מוסדותיה; אורחים חושבים מסכנים אותה. החינוך־טיפול הוא סוכן שהמדינה שתלה בחינוך. "מה שווה התאגיד [החינוך] אם אנחנו לא שולטים בו".

היעוץ הפסיכולוגי־חינוכי בבית הספר נועד לטפל באופן ראשוני בבעיות פסיכולוגיות של תלמידים "בעייתיים" כדי לאפשר להם לתפקד כתלמידים, אך השיח הטיפולי שלו החליף בהדרגה את השיח החינוכי. הטיפול במצבם הנפשי־רגשי של התלמידים הפך מאמצעי למטרה. פיתוח החשיבה, רכישת ידע, העמקת ההבנה,

הפנמת ערכים ושאר עיסוקיו של החינוך הועמדו בפניה. בני הספר הפוכים בהדרגה, או שואפים להפוך, למרכיבים לבריאות הנפש. "איך אתם מרגישים היום?" ו"איך נוכל להרגיש יותר טוב?" הן השאלות הנחשבות ביותר בכיתה. בימי המלחמה הן השאלות היחידות.

במכתב שנשלח לאחרונה לכלל המורים על ידי השירות הפסיכולוגי־יעוצי (שפ"י), הומלץ למורים להפוך את הכיתה ל"מרחב מוגן" שבו התלמידים יוכלו לשתף ברגשותיהם. "בעת השיחה ברגש", נכתב שם, "נתקף את הרגש, נתמקד בכוחות ונכוון לפעולה. לדוגמה, בתגובה לשיתוף של תלמיד שפחה, ניתן לומר: 'ברור שמצב כזה מעורר פחד. זה טבעי להרגיש כך', ולשאל: 'מה עור לך? מה עשית? מה יעזור לך להרגיש קצת יותר טוב?' נכון, זה התפקיד של שפ"י, לדאוג לרווחתם הנפשית של התלמידים, אבל לא לשם כך התכנסנו בבית הספר, גם לא בזמן מלחמה.

המלחמה העצימה ותעצים את השיח החינוכי־טיפולי. בימי מלחמה על השיח החינוכי עוד לפני שנתיים־שלוש לפני המלחמה, במגפת הקורונה ואחריה, "למידה רגשית־חברתית" היתה הטרנד המרכזי בחינוך. מטרת החינוך, לפי גישה זו, היא להקנות לתלמידים "מיומנויות רגשיות־חברתיות" – מיומנויות בוויסות רגשות, במודעות עצמית, ביחסים בין־אישיים, במודעות חברתית, בקבלה אחראית של החלטות ועוד. נעזוב את העובדה שהמורים לא הוכשרו להקניית "מיומנויות" כאלה – שהן יכולות ותכונות מורכבות ביותר ולא מיומנויות שנרכשות באמצעות חיקוי ותרגול – ואינם יכולים להקנותן ל-30-40 תלמידים בשיעור של 45 דקות... זה לא חינוך. חינוך אמור ללמד את התלמידים לחשוב באופן עצמאי על כסי ידע והגיון. הכיתה אינה ולהתנהל בו באופן חכם והגיוני. הכיתה אינה אמבטיה של רגשות, היא במה של מחשבות – גם בימי מלחמה.

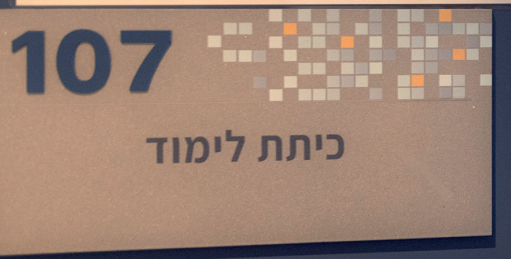
חינוך בימי מלחמה ושלו

חינוך בימי מלחמה, גם בימי שלום, יכול לנבא קוט שלוש דרכים: להפוך לטיפולי, לעודד

ולהנחות "שיתוף רגשות"; להתעלם ממצבם הנפשי־רגשי של התלמידים, להיצמד לתוכנית הלימודים וללמד את "החומר" לקראת הבחינות; או להדהד ולשדרג את מצבם הנפשי־רגשי של התלמידים באמצעות חשיבה על ועם התכנים של תוכנית הלימודים ותכנים נוספים. החינוך צריך ללכת בדרך השלישית, הוא מיועד לכך. כיצד אפשר לעבד את ה"חומרים" שהמלחמה מייצרת לדיון עתיר מחשבה בכיתה? אפשר ורצוי להפעיל עליהם חשיבה, חשיבה במיטבה וחשיבה טובה.

בתחום "חשיבה", המורים יכולים לספק ידע בסיסי – שיהיה על ועם מה לחשוב – על ההיבטים השונים של המלחמה, ההיסטוריים, הגיאוגרפיים, האידיאולוגיים ועוד. אחר כך הם יכולים לערב את התלמידים בחשיבה על מושגים שהמלחמה מציפה. למשל, "קונספציה". התלמידים שומעים "קונספציה" מכל עבר ולא מבינים. זהו, אכן, מושג מופשט. תלמידים, כמו מבוגרים, חושבים שאנחנו תופסים את המציאות באופן ישיר, רואים, שומעים, ממששים אותה. הם לא מבינים שהמציאות מתווכת לנו על ידי קונספציות – מבנים מושגיים טעוני רגש. אם הם יבינו שהמציאות אינה חודרת כמות שהיא לתודעתם, אלא נבנית על ידה, הם ירכשו "תובנה לחיים".

בתחום "חשיבה במיטבה", המורים יכולים לעורר חשיבה ביקורתית ויצירתית על תופעות שהמלחמה מאיצה, למשל, על הרגש שמניע כעת את הציבור ומנהיגיו – נקמה. הם יכולים לסייע לתלמידים להבין אותו, את מקורו ותוצאותיו, באמצעות, למשל, עיון בפרקים נוטפי נקמה בתנ"ך, וקריאה בשירים כמו "בעיר ההרגה" ו"על השחיטה" של ביאליק. תלמידים מצטיינים יכרו לים לקרוא את סיפור הקמה הקלאסי של קלייסט, "מיכאל קולהאס", וכולם יכולים לצפות בסרטי נקמה עתירי קתרוזים של טרנטינו. וכיוון שפורקן קתרטי קיים רק בסרטים – בחיים הנקמה פותחת מעגל נקמה המשמיד גם את הנוקמים – הם יכולים להמציא לנקמה מוצא אחר. מורים נועזים במיוחד יכולים לחלץ את

תלמידים שפוננו מהצפון לומדים בתל אביב, החודש במקום להתמקד רק ברגשות, אפשר לעבד את תוכני המלחמה גם לדיון אתי יצילום: מוטי מילרד